

Téměř před čtyřiceti lety získala jihoafrická kolonie Rhodesie nezávislost. Její ministerský předseda Ian Smith nehodlal dále snášet podřízenost Britské koruně. „Odpovědnost pionýrů teď leží na našich bedrech,“ pronesl k bílým farmářům, kteří vlastnili nejlepší část půdy v zemi. Prohlásil se za apoštola diamantového magnáta Cecila Rhodese, jenž v 19. století získal území zadarmo od kmenových náčelníků. Stejně jako on, také Smith byl přesvědčen o tom, že vláda domorodé většiny [1] „nepřipadá v následujících 1000 letech v úvahu“.

Smith se samozřejmě mýlil. V roce 1980 provedl domorodý vůdce Robert Mugabe úspěšný státní převrat a přejmenoval zemi na Zimbabwe. Bývalý marxista, jenž za protektorátu strávil přes 10 let ve vězení kvůli radikální propagandě, po nástupu k moci mile překvapil i samotného Smithe. Mugabe přebíral jednu z nejlépe fungujících ekonomik v Africe a byl si toho vědom. Dobře věděl, že bílí farmáři dokážou spravovat zemi lépe než domorodci, a tak postupoval pragmaticky. „Zlo zůstane zlem, ať je spácháno černochem nebo bělochem,“ prohlašoval revolucionář, kterému farmáři říkali „dobrý strýček Bob“.

Zimbabwe mělo všechny předpoklady k nádherné budoucnosti. Ještě v roce 1997 vykazovala jeho ekonomika největší přírůstek v Africe; dnes se naopak řítí do propasti. „Dobrý strýček Bob“ se proměnil v jednoho z nejagresivnějších diktátorů planety, jenž vyhlásil jako „národní úkol“ vyhnat všechny bílé farmáře a poskytnout jejich pozemky domorodé většině. Co způsobilo tak radikální obrát? Odpovědí budiž Mugabeho praktická politika, kterou lze vyložit jako jistý „manuál“ ke zničení země v několika letech. Jaké jsou její „zásady“?

Zniče motor domácí ekonomiky

V roce 2000 patřilo 70 procent obdělávatelné půdy zhruba 4 tisícům velkofarmářů. Dvě třetiny z nich koupily své pozemky až po převratu v roce 1980. Mugabe dlouho deklaroval záměr provést územní reformu, která by přenesla část těchto pozemků do rukou černých dělníků. Po dvě desetiletí se však neodhodlal k praktickým krokům, přičemž ponechával obchodování s pozemky volný průběh.

Podnětem k zavedení tzv. „rychlostní pozemkové reformy“ (fast-track land reform) se Mugabemu staly až výsledky ústavního referenda v únoru 2000. Voliči v něm odmítli další posílení pravomocí prezidenta a nepřímo tak vyjádřili sympatie novému Hnutí za demokratickou změnu (MDC). V něm se sdružili konstituční reformátoři, občanská hnutí, dělnické spolky a marginální politické strany. Mugabe cítil ztrátu pevné půdy pod nohama. Ze zasutého arzenálu prostředků k získávání voličské podpory proto vytáhl rétoriku nacionalismu a rasismu. Obvinil bílé farmáře z neúspěchu referenda (přestože ti tvořili pouze 15 procent voličstva) a vyhlásil tzv. druhou a třetí chimurengu.[2] „Pokud nám bílí osadníci sebrali půdu bez placení,“ promlouval tentokrát k černošské většině, „máme právo vzít si ji bez placení zpět!“ Krátce poté začaly vládní jednotky zabírat pozemky bílých farmářů.

Byla nevyhnutelná, tvrdí dnes o pozemkové reformě většina obyvatel Zimbabwe (včetně

bílých farmářů). Tragédie, kterou spustil Mugabeho přístup, však spočívala v tom, že naprosto ničemu nepomohla. Více než milion zemědělských pracovníků dnes bezcílně bloudí po zemi a hrozí jim smrt hladem. Pozemky byly až na pár výjimek rozděleny mezi oficiální představitele vládnoucí Zimbabwské africké národní patriotické fronty (ZANU-PF) a přátele prezidenta. Tito lidé však nemají zkušenosti, vybavení a zřejmě ani touhu vést farmy k prosperitě a zásobování obyvatelstva potravinami. Důsledkem je katastrofální pokles produktivity, v některých případech až na desetinu původní produkce.[3]

Odmítejte problémy

Není třeba velké představivosti, abychom domysleli důsledky takového poklesu na zásobování obyvatelstva základními plodinami. Odpověď Mugabeho vlády na rostoucí nedostatky byla vskutku diktátorská: prohlásil, že o žádném nedostatku neví. Raketový nárůst cen potravin zablokoval stanovením fixních hladin, čímž uvedl do velmi tíživé situace farmáře. V zemi se totiž ceny čehokoli (včetně osiva, prostředků k hubení škůdců, atd.) každý měsíc zdvojnásobily, takže zemědělci zakrátko nebyli schopni prodávat své výrobky jinak, než s mohutnou ztrátou. Proto malí i velcí farmáři zanechali pěstování základních plodin (pšenice, kukuřice) a přešli na plodiny, na které nebyly stanoveny fixní sazby.

Země se dostala do těžké potravinové krize, kterou musela řešit OSN poskytnutím dodávek téměř 50 procentům populace. Ironií osudu právě na zimbabwskou produkci pšenice a kukuřice dříve Spojené národy spoléhaly při řešení obdobných krizí v okolních státech. Západní vlády poskytly Zimbabwe téměř 300 milionů dolarů, které zajistily obživu 5,5 milionům obyvatel.

V příštím roce se očekává daleko tvrdší dopad potravinové krize na obyvatelstvo. Namísto přijetí pomocné ruky však Mugabeho kabinet postupuje opačně: ve 24stránkovém prohlášení obhajoval pozemkovou reformu jako „předání moci do rukou chudých“ a kritizoval dárce za „skepticismus vůči jeho politice“. Neuvěřitelným nadhodnocením domácí produkce v příštích letech fakticky znemožnil další přijímání potravin zvenčí, které by mohly zabránit velkému hladomoru v roce 2004.

Rozdrťte opozici

Krátce po neúspěchu referenda v roce 2000 vyhlásil Mugabe parlamentní volby. Voliči velkých měst v nich vyjádřili důvěru MDC, vedenému opozičním vůdcem Morganem Tsvangiraiem. MDC obsadilo 57 procent křesel v Parlamentu, čímž sebralo Taylorovi oporu při prosazování zákonů.

V březnu 2002 se uskutečnily prezidentské volby. Mugabeho vojenské jednotky dělaly od začátku vše pro to, aby se stávající prezident udržel u moci. Po venkově prý jezdily vojenské jednotky, zapalovaly chatrče potenciálních odpůrců a snažily se vzbudit atmosféru všeobecného strachu. Přimět samotné venkovské obyvatelstvo, aby šlo volit Mugabeho, nebyl žádný problém: stačilo naložit jej do vozů, které v den voleb objížděly jednotlivé oblasti, a odvézt k volebním místnostem. Jelikož Mugabe měl na venkově ještě jakousi oporu, mohl

oprávněně doufat ve voličský úspěch. Ve městech, kde gramotné a informované obyvatelstvo téměř jednotně volilo opozičního kandidáta Tsvangiraie, nasadil Mugabe odlišnou taktiku. Počet volebních místností byl zredukován na naprosté minimum. V důsledku toho se před každou z nich tvořily dlouhé fronty a na značnou část voličů se nedostalo, přestože čekali na vstup po oba dny voleb.

Podle oficiálních výsledků zvítězil Mugabe se ziskem 56 % hlasů, Tsvangirai získal 42 % a tři další kandidáti si rozdělili zbytek. Šéf opozice, odborářský vůdce Tsvangirai, vcelku očekávatelně neuznal výsledky voleb a prohlásil je za velkou Mugabeho porážku. „Podcenil sílu lidu a přecenil svou nedotknutelnost,“ prohlašoval muž, kterému jeho stoupenci dnes říkají „pane prezident“e“. K vysněnému úřadu však má Tsvangirai daleko; namísto toho čelí obvinění z velezrady, za kterou mu hrozí trest smrti.

Mugabe a jeho věrní již dnes nemají jinou možnost, jak se udržet u moci, než soustavným stupňováním represivních opatření. Od začátku občanských nepokojů v roce 2000 bylo z politických důvodů zabito okolo 250 obyvatel Zimbabwe a zhruba 70 tisíc se stalo obětmi mučení a donucovacího násilí. Nejčastěji používaná taktika vlády je zároveň považována za nejúčinnější: odepírání potravin. Zatímco na venkově mohou humanitární organizace rozdělovat potraviny přímo venkovanům, ve městech má na tuto činnost monopol domácí organizace – Předsednictvo obilného marketingu (GMB). Jeho členy jsou pochopitelně Mugabeho stoupenci, kteří přesně vědí, komu a kolik potravin mají přidělit a kdo naopak nemá právo na obživu.

Stanovte zákonem všechno, čeho nelze dosáhnout běžnou cestou

Jedním z méně palčivých problémů, se kterými se současné Zimbabwe potýká, je přebujelost byrokracie. Mugabeho kabinet již vydal tolik zákonných opatření, omezujících běžný chod ekonomiky, že pro běžné obyvatele je téměř nemožné všechna dodržovat. „Mugonomika“ – takový název si vysloužil ekonomický systém, který dnes vykazuje známky kolapsu. Země trpí nedostatkem potravin, pohonných hmot, atd. Inflation dosáhne na konci roku cca 800 %. Za 1000 zimbabwských dolarů – nejvyšší a nejméně častá bankovka – dnes nelze koupit ani bochník chleba.

Jelikož míra inflace dosahuje astronomických hodnot v porovnání s úrokovou mírou, kterou nabízejí místní banky, Zimbabwané se ze všech sil snaží směnit nebo utratit své úspory, dokud ještě mají nějakou hodnotu. Kabinet však již prostě nemá dostatek prostředků, aby všechny požadavky uspokojil. Proto stanovil maximální směnitelnou částku denně na 2,5 dolaru – což většině obyvatel stačí jen na pokrytí cestovních nákladů do města a zpět.

Mugabe stanovil oficiální směnný kurs na hodnotě 824 zimbabwských dolarů za 1 americký. Na černém trhu je však 1 americký dolar nabízen až za 5000 jednotek domácí měny. Vzhledem k zákonným omezením je však podzemní trh jediným, kde lze reálně směnit domácí měnu. Zimbabwští exportéři jsou dalším zákonem nuceni směnit veškeré zisky v cizí měně podle oficiálního kursu za zimbabwské dolary – což zhoršuje jejich situaci a dále podkopává základy ekonomiky země.

Učte lid nenávisti

Klasickým dokladem obratu země k diktatuře je vytvoření osobních vojenských jednotek diktátora, v nichž je členství vázáno na příslušnost k vládnoucí straně. Tzv. „Green Bombers“ byli založeni krátce po volbách 2000 a slouží k osobní ochraně Mugabeho a jeho nejbližších. To jen dokládá, že Mugabe si již není jistý věrností oficiální armády a zároveň si uvědomuje, že nemůže dobrovolně odstoupit z funkce „prezidenta“ bez obav o svůj život a svobodu. Mnoho mladých mužů vstupuje do Mugabeho gardy čistě proto, že nevidí ve zbídačené zemi lepší způsob obživy; vždycky je lepší stát se zločincem, než jeho obětí. Zároveň Mugabe alternuje také učebnice historie: v těch dnešních jsou všechny současné události uzpůsobeny tak, aby vyznívaly ve prospěch vládnoucí ZANU-PF.

Vyžehťe cizince

Vraždy a vyhánění bílých farmářů, útoky proti opozici a volební podvody nepříznivě ovlivňují také turismus. Podobný účinek má nedostatek dvou základních faktorů: peněz a pohonných hmot. Zimbabwe bylo kdysi vyhledávaným turistickým rájem pro své úchvatné přírodní bohatství. Dnes jsou národní parky majetkem úzkých elit a kdokoli jiný v případě vstupu riskuje život. Snad ještě rychleji, než turisté, opouští zemi zahraniční kapitál. Když Mugabe hovořil o tzv. „zdomácnění ekonomiky“, vzápětí vychytrale dodal, že „někteří Zimbabweané jsou více domorodí než ostatní“. Touto politikou nebyli postiženi pouze farmáři. V roce 2000 podnikly jednotky „válečných veteránů“ razii ve všech podnicích, které patřily bělochům, od hotelů přes úřady až po sídla korporací.

Napadněte sousedy

Jaké mohou být pozitivní důsledky války? Sjednocuje lid pod vlajkou bojujícího národa; odvrací jeho pozornost od ekonomických problémů a dává domácím elitám příležitost ke zbohatnutí. Toto pravidlo platí v liberálních demokraciích, stejně jako v diktátorských režimech.

V říjnu 1998 vyslal Mugabe 11 tisíc vojáků – třetinu armády – do sousedního Konga, zmítaného občanskou válkou. V oficiálním prohlášení zdůvodnil invazi snahou pomoci prezidentovi Laurentu Kamilovi v boji proti povstalcům, kteří byli podporováni jednotkami ze Rwandy, Ugandy a Burundi. Ve skutečnosti se zajímal především o nerostné bohatství země. Mugabeho stoupenci se obohatili na tamních zdrojích diamantů, kobaltu a vzácných dřev.

Válka však nijak nevyšlepšila Mugabeho popularitu, jelikož prostí obyvatelé k ní nespátřovali důvod. Zvláště nepříjemná byla pro Mugabeho ztráta bývalých spojenců – veteránů z války za nezávislost v 70. letech. Těm se válka v Kongu nijak nepřičila, ovšem byli si vědomi obrovské válečné kořisti a chápali jako zradu, že se jim Mugabe neodvděčil za předchozí služby. Prezident jim tedy nabídl pozemky bílých farmářů, ovšem přestože se na jejich zabírání podíleli, nedostali veteráni ani tentokrát téměř nic.

Ignorujte smrtelné nebezpečí

Jestliže se za Mugabeho vlády podařilo v Zimbabwe zvýšit „produkci“ čehokoli, pak je to virus HIV. Dnešní odhady hovoří o nakažené třetině obyvatelstva a poklesu průměrné délky života z někdejších 56 na děsivých 35 let. V roce 1999 uvalila Mugabeho vláda tříprocentní tzv. „daň na AIDS“ na plat každého obyvatele Zimbabwe. Peníze měly být použity na léčení a ošetřování nemocných; podle očekávání ovšem zmizely v nenávratnu.

AIDS a nedostatek potravin vytvářejí osobitou kombinaci tzv. „nového hladomoru“. Hlad oslabuje imunitní systém člověka, čímž zkracuje interval mezi nakažením virem HIV a propuknutím choroby. Zvyšující se úmrtnost dále ruší ekonomiku; umírají dělníci, stejně jako zemědělci. Sousední státy sice nabízejí pomoc, ale Mugabeho vláda si nemůže dovolit léky, které prodlužují život nakaženým. Každý týden proto zemře v Zimbabwe na AIDS zhruba 3800 lidí. Situaci ztěžuje také zaostalost části obyvatel; když na venkově někdo zemře na AIDS, lze často zaslechnout, že byl „uhranut“.

Páchejte genocidu

Gukurahundi – to je výraz pro každoroční deště v Zimbabwe, které splachují z polí odpad z předchozí sklizně. V přeneseném smyslu znamená „očistění“. V roce 1983 nařídil Mugabe svojí Páté brigádě, jež prošla výcvikem v Severní Koreji, provést gukurahundi proti kmeni Ndebele.[4] Prezident se obával možných nepokojů, jelikož příslušníci tohoto kmene tvořili čtvrtinu populace v zemi a jejich vůdce Joshua Nkomo byl kdysi jeho politickým rivalem.

Akce, kterou Pátá brigáda provedla, bývá označována za nejkrvavější masakr v historii země. Mugabeho jednotky připravily o život zhruba 25 tisíc lidí, pětkrát více, než v 19. století britský magnát Cecil Rhodes.

Podobné činy definitivně berou diktátorům možnost k poklidnému složení mandátu. I kdyby dnes byl vůdce opozice Tsvangirai ochoten uzavřít s Mugabem dohodu o předání moci výměnou za jeho beztrestnost (Mugabe by mohl třeba odejít do bezpečného exilu v Nigérii, jako udělal před časem bývalý diktátor Libérie Charles Taylor), těžko může takovou variantu prezentovat na veřejnosti. Pokud by to udělal, riskoval by povstání lidu Ndebele, který si žádá Mugabeho odsouzení, ne-li přímo smrt.

Obviňte z neúspěchu imperialistické mocnosti

Následující příkladu britského premiéra Tonyho Blaira, uvalily také Spojené státy a evropské mocnosti sankce na Mugabeho a 74 jeho nejbližších spolupracovníků, zmrazily jejich konta a zavázaly se nevyvážet do Zimbabwe zbraně. Mnohé další státy, jako Malajsie, Libye a Venezuela, však vyjadřují Mugabeho režimu otevřené sympatie a podporu. Důvodem je často Mugabeho rétorika, v níž napadá světové mocnosti z utlačování menšin (Indiáni, eskymáci, ...) a viní je ze současných problémů. Někteří komentátoři jej přirovnávají ke kubánskému vůdci Fidelu Castrovi.

Postoj sousedních států

Zřejmě největší vliv na pozici Zimbabwe ve světě má jihoafrický prezident Thabo Mbeki. Těžko vykládat jeho postoj jinak, než jako tichou podporu a odmítání jakéhokoli zásahu, ať už na podporu či naopak ke svržení Mugabeho vlády. Když Tony Blair v roce 2002 přesvědčil britský parlament o nutnosti uvalit na Zimbabwe sankce, Mbeki jej obvinil z rasismu a vměšování se do vnitřních záležitostí země.

Jeho postoj do značné míry ovlivnil další státy. Nejbližší k Mugabeho postoji má evidentně namibijský prezident Sam Nujoma, který dokonce oficiálně uvažuje o přerozdělení pozemků podobným způsobem, jako v Zimbabwe. Bývalý keňský prezident Daniel arap Moi zase kvitoval Mugabeho vítězství v březnových volbách jako „výraz stability v zemi a ocenění dosavadní práce pana prezidenta“.

Politické elity v jihoafrickém areálu obecně nemají na Mugabeho režim vyhraněný názor. Na jedné straně si uvědomují, že tento rasistický diktátor představuje vážné ohrožení stability v oblasti, pokud se neomezí jen na svou zemi a pokusí se o další vojenské výpady. Jeho přístup také nabourává koncept „africké renesance“, protože svojí politikou vede zemi k hospodářskému krachu.

Dopad Mugabeho politiky na ekonomický rozvoj celého regionu lze jen těžko vyčíslit. Jihoafrický ekonom Mike Schussler nedávno ve své studii vyčíslil ztrátu, způsobenou propadem zimbabwské ekonomiky, na 2,6 miliard amerických dolarů. Většinou se jedná o neuskutečněné vývozy a neschopnost Zimbabwe zaplatit za import výrobků a elektrické energie ostatním státům, zejména Jihoafrické republice. Ve výzkumu navíc nejsou započítány ztráty z cestovního ruchu, ušlé investice nadnárodních společností, atd.

Velký vliv na postoje k Mugabeho režimu mají také davy uprchlíků, s nimiž si sousední státy nevedí rady. Za všechny může hovořit případ Botswany, jejíž vláda rozhodla o natažení 300kilometrového ostnatého drátu na hranici se Zimbabwe s úmyslem zabránit dalším utečencům vstoupit do jejich země. Jihoafrická republika pravidelně vrací uprchlé obyvatele zpět do země, podobně si počínají i další státy.

Výjimkou v tomto směru je Mosambik. Ekonomický rozvoj především střední části tohoto státu byl dříve závislý na těsné spolupráci právě se Zimbabwe; dnes působí skličujícím dojmem v porovnání s prosperujícím jihem země. Vládá nicméně doufá, že uprchlí zimbabwští farmáři najdou ve středním Mosambiku svůj druhý domov a začnou zde hospodařit.

Příští rok bude Mugabe slavit osmdesáté narozeniny. Dnes je již posledním z trojice velkých mužů Afriky, kteří vedli svou zem v boji proti koloniální nadvládě a v dalších letech se stali represivními diktátory. Trojici doplňují Mobutu Sese Seko ze Zairu a již zmiňovaný Daniel arap Moi, jenž složil mandát po prohraných volbách v prosinci loňského roku. Zdá se, že ani Mugabemu nezbyvá při současném vývoji mnoho dní v prezidentském křesle. Na druhé straně, kritický postoj k západním mocnostem mu již vynesl značný zástup sympatizantů. Těžko lze totiž obejít např. destruktivní dopad dotační zemědělské politiky Západu na konkurenceschopnost afrických producentů na světových trzích.

Poznámky

1. Ve Rhodesii žilo tou dobou přes 200 tisíc bílých farmářů a zhruba 4 milióny černochů.
2. V roce 1896 utrpěli Afričané těžké ztráty v neúspěšné válce proti britským osadníkům, která bývá nazývána chimurenga nebo také „osvobozenecká válka“.
3. V roce 2000 bylo v Zimbabwe sklizeno 1,5 milionů kukuřice, 309 tisíc tun pšenice a 265 tisíc tun tabáku. Dnes činí výnosy pouhých 500 tisíc tun kukuřice, 27 tisíc tun pšenice a 66 tisíc tun tabáku.
4. Mugabe sám je příslušníkem kmene Shona.

Článek byl publikován 24. listopadu 2003 na serveru **Global Politics**. Zpracováno na základě Samantha Power: **How To Kill A Country**, The Atlantic Monthly, prosinec 2003.